

Historični seminar 6

Uredili

Katarina Keber in Katarina Šter

Ljubljana 2008

HISTORIČNI SEMINAR 6

Uredniški odbor Katarina Keber, Katarina Šter, Mojca Žagar Karer

Znanstvena monografija je recenzirana.

Uredili Katarina Keber in Katarina Šter

Jezikovni pregled Mojca Žagar Karer in Helena Dobrovoljc

Oblikovanje Milojka Žalik Huzjan

Prelom Brane Vidmar

Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU

Zanj Oto Luthar

Glavni urednik Vojislav Likar

Način dostopa (URL): <http://hs.zrc-sazu.si/eknjiga/>

ISBN tiskane izdaje: 978-961-254-059-3

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

930.85(082)

930.1(082)

HISTORIČNI seminar 6 [Elektronski vir] / uredili Katarina Keber in
Katarina Šter. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008

ISBN 978-961-254-060-9

I. Keber, Katarina

237890816

© 2008, Založba ZRC, ZRC SAZU

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

Kaj imata skupnega Dante Alighieri in slovensko ozemlje?

NEVA MAKUC*

IZVLEČEK

Članek obravnava nekatere elemente, ki povezujejo italijanskega pesnika Danteja Alighierija (1265–1321) s slovenskim ozemljem. Še danes je živo izročilo o Dantejevem bivanju na Tolminskem, ki pa nima zgodovinske podlage. V 19. in 20. stoletju so omenjeno izročilo ter tudi Dantejevo določitev Kvarnerskega zaliva kot vzhodne italijanske meje za svoje politične cilje izrabljali italijanski nacionalisti.

KLJUČNE BESEDE

Dante Alighieri, slovensko ozemlje, Tolminska, *Božanska komedija*, nacionalizem

ABSTRACT

The paper treats some elements that link the Italian poet Dante Alighieri (1265–1321) with Slovenian territory. There is still alive a tradition of Dante's sojourn in the area of Tolmin which has no historical basis, because it is based on some errors of some historians of Friuli. In the 19th and 20th centuries the abovementioned tradition and Dante's definition of the Gulf of Kvarner as the eastern Italian boundary were exploited by Italian nationalists for their political ends.

KEY WORDS

Dante Alighieri, Slovenian territory, the Tolmin area, *La Divina Commedia*, nationalism

I.

Čeprav nas od Danteja Alighierija ločuje kar sedem stoletij, pa verzi njegove vrhunske literarne stvaritve, *Božanske komedije*, še vedno ponosno kljubujejo zobu časa. Čas pa lahko, po drugi strani, popači marsikatero dejstvo; tako so v preteklih stoletjih bujna ljudska

* Neva Makuc, univ. dipl. italijanistka in zgodovinarica, asistentka, Zgodovinski inštitut Milka Kosa – Raziskovalna postaja v Novi Gorici, Delpinova ulica 12, Nova Gorica
neva.makuc@zrc-sazu.si

domišljija ter ugibanja in nepazljivost nekaterih piscev ustvarili zanimivo izročilo, ki povezuje Danteja s slovenskim ozemljem. Pojavile so se najrazličnejše teze, prežete z ugibanji in zgodovinskimi pripovedkami, po katerih naj bi slavni pesnik bival tudi na slovenskem ozemlju. V zvezi s tem se omenjajo Postojnska jama, Rakov Škočjan, Križna jama, Devin, Gorica, Lož, a daleč največji odmev je imelo izročilo o Dantejevem bivanju na Tolminskem. Dante Alighieri je bil namreč kot vidni pripadnik belih gvelfov leta 1302, potem ko so oblast v Firencah pridobili črni gvelfi, obsojen najprej na izgon, kasneje pa še na smrt. V času obsodbe ga ni bilo v rojstnem mestu, v katerega se zaradi obsodbe ni nikdar več vrnil. Do smrti leta 1321 se je selil po raznih italijanskih dvorih, bil je na primer v Veroni, Raveni in Bologni.

Zaustavimo se sedaj pri ustnem izročilu, ki je še danes živo na Tolminskem in ki se pojavlja v različnih inačicah. Izročilo se je namreč v teku stoletij spreminjalo, ljudska domišljija ga je obogatila s slikovitimi elementi in anahronizmi. Ena izmed teh zgodovinskih pripovedk govori, da naj bi Dante kot gost oglejskega patriarha Pagana della Torreja obiskal Tolmin, ki je tedaj spadal pod patriarhovo oblast. Prav na Tolminskem naj bi tudi spisal nekaj spevov *Pekla*. Noči naj bi preživel na tolminskem gradu, dneve pa v t. i. Dantejevi jami v bližini Tolminskih korit (jama se danes imenuje Zadlaška). Ob mraku naj bi ga videvali, kako je v rdeči obleki sedel pred jamo.¹ Pri vrednotenju te pripovedke pa je potrebno upoštevati, da je ustno izročilo, ki povezuje Danteja s Tolminsko, zelo bogato, raznovrstno in tudi polno nepravilnosti, ki dokazujejo, da domišljija ne pozna meja, saj so nekatere inačice pripovedke tako polne zmot in anahronizmov, da se popolnoma oddaljujejo od Dantejeve dejanske vloge v zgodovini. Naj citiram le en primer, eno različico pripovedke, ki jo je leta 1961 povedal domačin Andrej Leban iz Zadlaza:

V prvi svetovni vojni je prišel Italijan Dante s svojo vojsko v naše kraje. Ker so za njim prišli Avstrijci izza Predila in čez Ljubinj, se je Dante s svojo vojsko umaknil v dolgo podzemljsko jamo, ki se danes imenuje Zadlaška. Nekaj časa je Dante v jami živel s svojo vojsko, ko pa so sovražniki odšli, jo je popihal čez Krn proč iz naših krajev. Zato jo nekateri še danes imenujejo Dantejeva jama [...].²

Take in podobne različice pripovedke lepo kažejo, da vsaj del prebivalstva ni imel jasne predstave o Dantejevem življenju in njegovi vlogi v zgodovini. Poleg tega pa tudi ni zgodovinskih dokumentov, ki

¹ Rutar, *Zgodovina Tolminskega*, str. 82.

² Dolenc, *Gradivo*, str. 223.

bi lahko dokazali, da se morda za ustnim izročilom skriva kanček verodostojnosti. V preteklosti so mnogi pisci skušali prav v pripovedkah in nekaterih zgodovinopisnih spisih iskati dokaz za Dantejevo bivanje na Tolminskem oz. v Furlaniji nasploh, saj je v Dantejevem času Tolmin spadal v okvir kneževine oglejskega patriarha.

Ustavimo se pri najzgodnejših zgodovinskih spisih, ki poročajo o Dantejevem obisku Furlanije. V začetku 16. stoletja je videmski notar Giovanni Candido spisal zgodovinopisno delo *Commentariorum Aquilejensium libri octo*, posvečeno furlanski zgodovini. V njem je trdil, da naj bi pregnani firenški pesnik eno leto prebival v Vidmu kot gost patriarha Pagana della Torreja.³ Ta stavek je postal osnova za nastanek pripovedk in vrste napačnih sklepanj pri kasnejših furlanskih historiografih. Malo kasneje, prav tako v 16. stoletju, se je furlanskem zgodovinopiscu Jacopu Valvasoneju di Maniagu, navdušenemu nad lepotami Tolminske, utrnila misel, da se prav to območje skriva v ozadju ene izmed Dantejevih tercin.⁴ Omenjena tercina se v prevodu Andreja Capudra glasi:

– tako smo nočevali tam mi trije:
jaz kakor koza, ta dva kot čuvaja,
a z leve in desne nas pečina krije.⁵

Kot vidimo, se lahko z malo domišljije ta tercina nanaša na marsikateri kraj. Valvasone pa je poleg tega celo zapisal, da se mu je zadelo, da je na enem kamnu v t. i. Dantejevi jami v bližini Tolminskih korit zapisano njegovo ime. V podkrepitev svojih ugibanj je navedel neko skalo nad reko Tolminko, ki naj bi se imenovala Dantejev stol, in izročilo, da naj bi na tem kraju Dante pisal tudi o naravi rib. Na osnovi tega je pri opisovanju življenja patriarha Pagana zapisal, da je Dante z njim pogosto obiskoval Tolmin, ki naj bi bil kot ustvarjen za spekulacije filozofov in pesnikov, saj naj bi ohranjal veliko barbarskega in združeval grozoto kraja z ljubkim pogledom na polja, obrežje in rodovitno in dobro obdelano zemljo. V tem čudovitem kraju naj bi Dante v zadovoljstvo patriarha spesnil nekaj verzov *Božanske komedije*, saj naj bi imeli opisani kraji veliko podobnosti s tolminskimi kraji.⁶ Valvasonejeve trditve so se opirale le na omenjena gola ugibanja in so bila brez vsakršne zgodovinske osnove, morda so nastala le

³ Candido, *Commentariorum Aquilejensium*, VI. knj.

⁴ Bianchi, *Del preteso soggiorno*, str. 206.

⁵ Alighieri, *Božanska komedija*, prev. Capuder, str. 133. V originalu se verzi glasio: *Tali eravamo tutti e tre allotta, | io come capra ed ei come pastori | fasciati quinci e quindi dalla grotta (Divina Commedia, Purgatorio, XXVII, 85–87).*

⁶ Bianchi, *Del preteso soggiorno*, str. 167–168.

pod vtisom Candidove omembe, da naj bi bil Dante gost oglejskega patriarha. S tem je Valvasone neupravičeno sklepal, naj bi se Dante zaustavil tudi na tolminskem gradu, katerega lastnik je bil patriarh.

V 19. stoletju se je s tem problemom poglobljeno ukvarjal Giuseppe Bianchi. Pustimo ob strani izrazito cinični način Bianchijevega izražanja in njegovo zaničevanje prebivalcev Tolmina, ki jih je prikazoval kot neumne in grobe gorjane, ki govorijo barbarski dialekt, in se raje posvetimo njegovemu preučevanju problema Dantejevega bivanja v Vidmu in v Tolminu. Leta 1844 je objavil delo *Del preteso soggiorno di Dante in Udine od in Tolmino durante il patriarcato di Pagano della Torre e documenti per la storia del Friuli dal 1317 al 1332*. Bianchi je natančno preučil vire ter prepričljivo dokazal, da izročilo nima nikakršne zgodovinske osnove, ter da je Candido odlomek o Dantejevih zatočiščih vzel iz dela *Delle vite de' pontefici*, ki ga je v 15. stoletju spisal Bartolomeo Sacchi, imenovan Platina. Candido pa je pri tem zagrešil eno veliko napako. V Platinovem delu lahko namreč beremo, da je Danteja iz Firenc pot vodila v kraj *Forum Livii*, torej današnji Forlì. Candido pa je očitno zaradi nepazljivosti in podobnosti imen zamenjal Platinov *Forum Livii* s krajem *Forum Julii*, torej Furlanijo,⁷ in posledično kot kraj Dantejevega bivanja označil Videm, politično in versko središče Furlanije. Potrebno pa je upoštevati še en vidik, ki zavrača Dantejevo bivanje v teh krajih, in sicer različna politična stališča Danteja in njegovega domnevnega pokrovitelja, oglejskega patriarha. Dante je kot pripadnik frakcije belih ostro nasprotoval težnjam papeža Bonifacija VIII., da bi podredil Firenze in druga toskanska mesta državi sv. Petra, medtem ko je Pagano della Torre kot črni gvelf podpiral papeško stran. Tudi veliko drugih zgodovinarjev (kot npr. Simon Rutar, Carl von Czoernig, Milko Kos, Branko Marušič in Peter Štih)⁸ je izrazilo mnenja, da ni nobene osnove, na podlagi katere bi lahko trdili, da je Dante obiskal Tolminsko oz. Furlanijo nasploh.

Izročilo pa je v 20. stoletju dobilo tudi politični predznak. V svojih prizadevanjih za dokazovanje italijanskosti tega mejnega območja so ga z navdušenjem izrabljali italijanski nacionalisti. V javnem parku v Tolminu je bil 8. avgusta 1929 slovesno postavljen Dantejev bronasti doprni kip. Slovesnosti se je udeležil celo italijanski prestolonaslednik Humbert Savojski. Pomenljivo je dejstvo, da so pobudo za to iniciativo dali tolminski fašisti. Izrazit nacionalistični naboj dejanja pa sta dokazovala tudi napisa na podstavku kipa, ki se prevedena v slovenščino glasita:

⁷ Isti, nav. delo.

⁸ Isti, nav. delo, str. 225–226; Czoernig, *Gorizia*, str. 276, 529; Kos, Dantejevi sledovi; Marušič, *Tolminska*, str. 27–34; Štih, *Duh Danteja*, str. 22.

Kaj imata skupnega Dante Alighieri in slovensko ozemlje?

Dante ob mejah, ki jih je začrtal Bog

ter

*Firence italijanskemu Tolminu.*⁹

O dogodku so poročali goriški časopisi. Tednik *L'idea del popolo* je ob tem poudarjal predano podložnost domačinov, ki pa niso označeni kot Slovenci, temveč le kot *tujerodno prebivalstvo*.¹⁰ Goriško fašistično glasilo *L'Isonzo* je veliko poročalo o tej slovesnosti in glede kipa zapisalo, da bo le-ta ponovno dokazoval italijanskost tega mesta. Mogoče je zanimivo citirati zgovoren odlomek iz članka, ki napoveduje omenjeno slovesnost, saj odraža fašistični odnos do Slovencev v Posočju. V slovenskem prevodu se odlomek glasi:

*Novi otroci Italije, tako jih lahko imenujemo, kljub temu da ima njihov jezik drugačen izvor in naglas, se bodo zbrali okrog doprsnega Dantejevega kipa ter bodo čutili ponos do svoje nove domovine in osvetljeni z lučjo naše tisočletne civilizacije, bodo tudi oni blagoslovili naše padle, ki so jih s svojo žrtvijo osvobodili sivine njihove podložne podrejenosti, kateri so se hlapčevsko vdajali.*¹¹

Italijanski nacionalisti niso skrivali politične vloge, ki naj bi jo igral Dantejev kip v središču Tolmina, prav nasprotno. Kip naj bi opominjal sovražnike, naj se zavedajo italijanske veličine ter naj se bojijo in spoštujejo Italijane. Podobno nalogo je imel tudi Dantejev spomenik, ki so ga postavili na še enem občutljivem mejnem območju, in sicer v Tridentu.¹² Po drugi svetovni vojni je Dantejev kip doživel razgibano usodo. Potem ko je bil rešen pred uničenjem, je bil razstavljen v Tolminskem muzeju, kasneje pa na dokaj neprimernem mestu, in sicer v gostilni v Ločah. Oktobra 1993 je bil z nepremišljeno potezo ponovno postavljen v Tolminu, prav na kraju, ki so mu ga desetletja pred tem odredili fašisti. To je sprožilo živahne časopisne polemike v slovenskih časopisih.¹³ Še istega leta je bil kip odstranjen in danes se hrani na zanj najprimernejšem mestu, v Tolminskem muzeju. Odstranitev je odmevala v italijanskih časopisih, ki so to dejanje povezovali z dejavnostjo *nekdanjega jugoslovanskega aparata*, ki naj

⁹ *Il Piccolo*, 15. 11. 1993, št. 42. V originalu se napisa glasita: *Dante presso i confini segnati da Dio in Firenze a Tolmino italiana*.

¹⁰ *L'idea del popolo*, 11. 8. 1929, št. 33, str. 1 (*popolazioni allojene*).

¹¹ *L'Isonzo*, 12. 8. 1929, št. 83, str. 1.

¹² *L'Isonzo*, 8. 8. 1929, št. 81, str. 2; 12. 8. 1929, št. 83, str. 1.

¹³ *Delo*, 28. 10. 1993, št. 251, str. 10; 30. 10. 1993, št. 253, str. 22; 6. 11. 1993, št. 258, str. 22; 13. 11. 1993, št. 264, str. 22.

bi želel razpihovati ideološki spopad med Slovenci in zahodnim svetom.¹⁴

V fašističnem obdobju se je v Tolminu odvijala še ena prireditev, ki se je navezovala na izročilo o Dantejevem bivanju na Tolminskem in na pomen, ki so ga tej zgodovinski pripovedki pripisovali italijanski nacionalisti. Septembra 1932 je namreč Društvo za furlansko domoznanstvo (*Deputazione di storia patria per il Friuli*) organizirala svoj letni kongres prav v Tolminu. Na njem je bilo med drugim izpostavljeno, da je prihod velikega pesnika pomenil znak italijanskosti Posočja. Kongresniki so se celo poklonili Dantejevemu spominu z obiskom Dantejeve jame.¹⁵

II.

V preteklosti sta dva verza iz IX. speva Dantejevega *Pekla* igrala vlogo v zapletenih slovensko-italijanskih in hrvaško-italijanskih odnosih. Omenjena verza se v slovenskem prevodu glasita:

*in v Pulju, kjer Kvarner v obalo buta,
zaklepa Laško in mejé mu moč!*¹⁶

S temi besedami je Dante italijansko vzhodno mejo potegnil vse do Pulja oz. Kvarnerskega zaliva in vso Istro vključil v italijanski okvir. Znana verza, zapisana v začetku 14. stoletja, sta imela precejšen odmev v 19. in 20. stoletju, saj sta postala eden izmed argumentov, s katerimi je iredentistično gibanje skušalo utemeljevati svoje ozemeljske apetite.¹⁷ Med številnimi italijanskimi nacionalisti, ki so se z navdušenjem zatekali k temu verzoma, je vreden omembe zlasti italijanski politik in revolucionar Giuseppe Mazzini, ki je v zvezi s tem zapisal, da je Istra italijanska in da je vzhodna italijanska meja bila načrtana že v času, ko je Dante zapisal ta verza.¹⁸

¹⁴ *Il Piccolo*, 15. 11. 1993, št. 42, str. 8; 16. 11. 1993, št. 265, str. 9, [14]; 26. 8. 1994, št. 201, str. 9.

¹⁵ *Il convegno*, str. 395–398.

¹⁶ Alighieri, *Božanska komedija*, prev. Capuder, str. 63. V originalu se verza glasita: *Si com'a Pola presso del Quarnaro, | che Italia chiude e i suoi termini bagna* (*Divina Commedia, Inferno, IX*, 113–114).

¹⁷ Verza omenja že Peter Kosler v delu *Das Programm*, str. 18–19.

¹⁸ *I confini orientali d'Italia erano segnati fin da quando Dante scriveva: [...] A Pola presso del Carnaro | che Italia chiude e i suoi termini bagna. [...] L'Istria è nostra* (Mazzini, *Politica internazionale* (1871), str. 122). V slovenskem prevodu: *Vzhodne meje Italije so bile določene že v času Dantejevega pisanja: [...] in v Pulju, kjer Kvarner v obalo buta, | zaklepa Laško in mejé mu moči. [...] Istra je naša.*

Prav v enem izmed najbolj razgibanih in odločilnih obdobj, ki jih je doživel italijanski narod, še ves vznesen nad pravkar doseženo združitvijo in v pričakovanju novih uspehov, so leta 1865 po Italiji potekala praznovanja šeststoletnice Dantejevega rojstva. Ob tem sta odmevala tudi znana verza IX. speva *Pekla*. Glasilo goriških Slovencev *Umni gospodar* je v zasmehljivem tonu pisalo o prizadevanjih goriških Italijanov, da bi v dvorani mestnega sveta postavili kip Danteja, saj jim je oblast prepovedala zbirati prispevke za Dantejev spomenik, ki naj bi ga postavili v Firencah. Zaradi objave te in še nekaterih drugih novic so Italijani dosegli ukinitvev slovenskega glasila. Goriški Slovenci so svoje glasilo ponovno dobili dobro leto kasneje, leta 1867, ko je začela izhajati *Domovina*.¹⁹ Vlogo omenjenih verzov kot orodje v rokah italijanskih nacionalistov pri njihovih iredentističnih težnjah je prikazovala tudi spominska plošča, ki jo je decembra 1918 ob prihodu na Tolminsko pred vhodom v t. i. Dantejevo jamo postavila brigada Sassari. Danteju so pripisali celo preroško vlogo. Besedilo tega napisa se, prevedeno v slovenščino, glasi:

*Kvarner v obalo buta
zaklepa Laško in mejé mu moči.
IX. spev, verza 113 in 114
V Dantejev spomin,
ki se je tu med različnimi ljudstvi
vztrajno ohranjal skozi stoletja,
spoštljivo postavila brigata Sassari
ob zaključku svete vojne,
ki je za vedno dala domovini
po njem prerokovane meje.
4. decembra 1918 – ob tridesetdnevnici zmage.²⁰*

Plošča je bila v drugi svetovni vojni uničena, leta 1966 pa je tolminsko turistično društvo z nepremišljeno potezo na istem mestu postavilo novo ploščo, posvečeno Danteju.

¹⁹ Marušič, *Divina Commedia* v slovenščini, str. 318.

²⁰ Pavšič, *Spomeniki*, str. 343. V originalu se besedilo glasi: *IL QUARNARO CHE ITALIA CHIUDE E I SUOI TERMINI BAGNA IX. vv. 113=114 ALLA MEMORIA DI DANTE QUI TRA GENTI DIVERSE TENACE NEI SECOLI POSE RIVERENTE LA BRIGATA SASSARI AL TERMINE DELLA SANTA GUERRA CHE HA DATO PER SEMPRE ALLA PATRIA I CONFINI DA LUI PROFETATI IV DICEMBRE MCMXVIII – TRIGESIMO DELLA VITTORIA.*

III.

Na kratko se zaustavimo pri prevajanju Dantejeve poezije, natančneje *Božanske komedije*, v slovenščino. Na Slovenskem se je zanimanje za Dantejeva dela najbrž razširilo že v času protestantizma, ko je bil položaj slovenskega jezika primerljiv s položajem italijanskega jezika v Dantejevem času. Najstarejša izdaja *Božanske komedije*, ki se danes hrani v Sloveniji, nosi letnico 1520 in izvira iz knjižnice stiškega samostana, danes pa se hrani v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. 17. stoletje in prva polovica 18. stoletja nista bila naklonjena Dantejevi poeziji. Za obdobje romantike pa je značilna visoka recepcija Danteja, ki se kaže zlasti v delovanju prvega slovenskega dantologa Matije Čopa in v pesniškem ustvarjanju Franceta Prešerna. Slovenski učenjaki so se tako začeli zares poglobljeno ukvarjati z dantološkimi študijami šele v 19. stoletju; tedaj dobimo tudi prve slovenske prevode *Božanske komedije*.²¹ Prevajanje Danteja je velik podvig, saj zahteva veliko znanja in pesniške spretnosti. Prvi slovenski prevod *Božanske komedije* je najkasneje v tridesetih letih 19. stoletja pripravil Janez Čop, brat Matije Čopa. Prevod je obsegal le znani odlomek, ki govori o usodi grofa Ugolina; danes je izgubljen. Prvi ohranjeni prevod je leta 1835 pripravil Stanko Vraz. Tone Perčič je opozoril, da smo Slovenci dobili prvi celoten prevod *Božanske komedije* dokaj pozno v primerjavi z večino evropskih narodov, a smo bili med prvimi slovanskimi narodi, ki so se začeli ukvarjati s prevajanjem tega dela (prehiteli so nas le Poljaki). V drugi polovici 19. stoletja so delne prevode pripravili tudi Franjo Zakrajšek, Aleš Ušeničnik ter neki neznani prevajalec, katerega rokopisni prevod so odkrili v Študijski knjižnici v Celju. Prvi, ki je prevedel celoten Dantejev *Pekel*, pa je bil Jovan Vesel Koseski. Čas prve polovice 20. stoletja je bil zelo naklonjen preučevanju in prevajanju Dantejevih del. Delne prevode sta pripravila Oton Župančič in Aleš Ušeničnik. Med letoma 1910 in 1925 pa je dantolog Josip Debevec v *Domu in svetu* objavil prvi slovenski prevod celotne *Božanske komedije*. Leta 1959 sta bila objavljena še dva prevoda *Pekla*, enega je pripravil medanski pesnik Alojz Gradnik, drugega pa Tine Debeljak. Slednji je nekaj let kasneje objavil tudi drugi spev *Vic*, v Buenos Airesu pa je pripravljaval tudi prevod celotne *Božanske komedije*, a do objave najverjetneje ni prišlo. Gradnik pa je leta 1965 objavil še prevod *Vic*. Tudi Ciril Zlobec, ki je med drugim prevedel v

²¹ 20. stoletje je prineslo tudi nekaj zanimivih del, kot na primer zbornik *Dante 1321–1921*, ki ga je uredil Alojzij Res in pri katerem so sodelovali tudi italijanski zgodovinarji in dantologi. Zbornik je dve leti kasneje izšel tudi v italijanščini. O pomenu tega zbornika govori Rebulov članek *Evropski moment* v Gorici 1921.

slovenski jezik celotno Dantejevo delo *Vita nuova*, se je ukvarjal s prevajanjem *Božanske komedije*, v petdesetih letih prejšnjega stoletja je namreč objavil prevod I. in III. speva *Pekla*. Leta 1966 je izšel odličen prevod celotne *Božanske komedije*, ki ga je pripravil Andrej Capuder. Delo je doživelo že več ponatisov. V osemdesetih letih je delne prevode *Pekla* objavil tudi Fedja Košir.²²

Dantejeva pesnitev je polna toponimov, ki se nanašajo na najrazličnejše dežele tedaj poznane sveta, saj se veliki pesnik v svoji »enciklopediji srednjeveškega znanja in dogodkov«²³ ni omejil le na Apeninski polotok. Tako se v 32. spevu *Pekla* omenja tudi zanimiv in skrivnosten toponim *Tambernicch*. Dante se je med svojim namišljenim potovanjem v onstranstvu znašel tudi v devetem in najglobljem krogu prekletega sveta, kjer naj bi bili kaznovani skupaj z Luciferjem najhujši grešniki, izdajalci. Ti so večno zamrznjeni v velikem zaledenem jezeru, imenovanem Kocit. Prav v zvezi s tem jezerom italijanski pesnik v 28. verzu 32. speva omenja gori *Tambernicch* in *Pietrapano*. Sledi odlomek v prevodu Andreja Capudra:

*Ni še avstrijska Donava, svečana,
tako zaležnega prtu imela
in ne pod mrzlim nebom daljna Tana,*

*kot je prevleka ta, in če zgrmela
bi nanjo Javornik ali vrh Panje,
ne škripne niti rob, tak je debela.²⁴*

Lokalizacija gore *Pietrapana* ni problematična, saj je uveljavljeno mnenje, da se nanaša na goro v Apuanskih Alpah, ki danes nosi ime Pania della Croce. Odprto pa ostaja vprašanje, katera gora se skriva za imenom *Tambernicch*. Najpogosteje se navaja naslednje možne rešitve te uganke: Javornik pri Postojni, Fruška gora v Sremu in Tambura v Apuanskih Alpah. Omeniti velja, da Dantejev *Tambernicch* ni bil deležen pretiranega zanimanja med Slovenci, saj lahko v slovenski literaturi, ki obravnava Danteja ali njegovo znamenito delo, v najboljšem

²² Perčič, *Dante*; Pogačnik, *Recepcija Danteja*, str. 212–217; Marušič, *Divina Commedia* v slovenščini: prevodi, str. 27–32; Perčič, *Recepcija Danteja*, str. 29–52.

²³ Alighieri, *Božanska komedija*, prev. Debeljak, str. LXIV.

²⁴ Alighieri, *Božanska komedija*, prev. Capuder, str. 165. V originalu se verzi glasio: *Non fece al corso suo sì grosso velo | di verno la Danoia in Osterlicchi, | né Tanaì là sotto il freddo cielo, | Com'era quivi; che se Tambernicchi | vi fosse su caduto, o Pietrapana, | non avria pur dall'orlo fatto cricchi* (*Divina Commedia, Inferno, XXXII, 25–30*).

primeru naletimo le na skromne omembe tega problema.²⁵ Vprašanje lokalizacije te skrivnostne gore pa lahko zasledimo že v korespondenci Matije Čopa. Iz pisma, ki ga je 4. avgusta 1828 pisal pravniku Francu Leopoldu Saviu, je razvidno, da je toponim vzbudil tudi Čopovo zanimanje. Ljubitelj Dantejeve poezije je skušal razvozlati to uganko, a kot je sam priznal, neuspešno.²⁶ V pismu, ki ga je pisal Jerneju Kopitarju marca ali aprila 1829, pa je pohvalil njegovo zamisel, naj se *Tabernich* zamenja z *Jabernichom*.²⁷ *Tambernich* je pritegnil tudi pozornost goriskega politika in alpinista Henrika Tume, ki je 12. novembra [193]0²⁸ v pismu uredništvu revije *Ce fastu?* izrazil mnenje, da je morda najprimerneje v tej omembi iskati goro Tamburo.²⁹

Kako pa so problem *Tambernich* skušali rešiti slovenski prevajalci *Božanske komedije*? Jože Debevec je *Tambernich* nadomestil z besedo Tambernik (ime je tako le priredil slovenskim pravopisnim pravilom) in dodal izčrpno opombo, ki dokazuje, da se je tudi sam poglobljajl v problem njegove interpretacije.³⁰ Alojz Gradnik je *Tambernich* zamenjal kar z Javornikom. V opombah, ki jih je napisal Niko Košir, pa je opozorjeno na različne možne interpretacije tega toponima.³¹ Poleg Gradnikovega prevoda je leta 1959 izšel tudi slo-

²⁵ Temu problemu se posveča članek Neve Nemec Dante Alighieri in slovensko oze-mlje.

²⁶ *Tabernicha ne poznam in ga tudi ne morem nikjer najti – pregledal sem več zemljepisnih del, pa ga ni v nobenem; tukajšnji profesor Jakob Zupan s svojih potovanj natančno pozna kraje, kjer naj bi bil ta hrib, namreč Slavonija, pa o njem nima niti pojma. Ime mora biti pri Danteju pač do nespoznavnosti izmaličeno. V opombi k temu stihu v Kannegiesserjevem prevodu je tako samo »Tabernik, visoka gora v Slavoniji«. Streckfuss je prevedel: »In tudi če bi se Mont Blanc z vso svojo močjo prevälil nanj« etc. in pravi v opombi: »V izvorniku sta tukaj dva, vsaj le redkim nemškim bralcem znana hriba v Slavoniji in Toskani.« Čop, *Pisma in spisi*, str. 38–41, 193.*

²⁷ Isti, nav. delo, str. 61–64; Perčič, *Dante*, str. 128–129.

²⁸ V pismu, ki se hrani v okviru Tumovega arhiva v prostorih Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici, je Tuma pri navedbi datuma leto označil zgolj s številko 0, zato številke v oglasem oklepaju dopolnjujejo celotno letnico, kot jo je rekonstruiral Branko Marušič, urednik Tumovih pisem.

²⁹ *Lessi nel Nr. 7–8 a.e. con interesse l'articolo "Nomi stranieri delle Città Friulane" del sig. P.S. Leicht e trovai riportato il nome geografico di Tabernich, colla relativa interpretazione in Javernich. Una più corrispondente interpretazione ebbero a trovare nella rivista: "Le Vie d'Italia" del T.C.I. alla pag. 294 del 1929 dove la vetta ora denominata Tambura corrisponderebbe al Tabernich dantesco. Tuma, *Pisma*, str. 475. V slovenskem prevodu: Z zanimanjem sem prebral v št. 7–8 članek »Tuja imena furlanskih mest« g. P.S. Leichta in sem našel navedeno zemljepisno ime Tabernich z interpretacijo, da gre za Javernich. Primernejšo interpretacijo sem našel v reviji »Le Vie d'Italia«, ki jo izdaja T[ouring] C[lub] I[taliano]; na str. 294 za leto 1929 piše, naj bi sedaj imenovani vrh Tambura ustrezal Dantejevemu Tabernichu.*

³⁰ Debevec, *La Divina Commedia*, str. 433–434.

³¹ Alighieri, *Pekel*, prev. Gradnik, str. 251.

venski prevod *Pekla*, ki ga je na podlagi Debevčevega pripravil Tine Debeljak. Prevajalec je za razliko od Debevca *Tambernicch* prevedel s toponimom Javornik, saj je menil, da je veliki italijanski pesnik imel v mislih prav to goro, ki naj bi se v italijanskem jeziku imenovala *Tabernich*. V zagovor te poenostavitve je zapisal neprimerno pripombo: *Seveda se bo slovenski prevajalec odločil za slovensko tezo.*³²

Ob tem pa je bežno omenil tudi možnost, da se ime nanaša na Fruško goro ali na Tamburo, ki naj bi se nekoč imenovala *Stamberlicche*. Andrej Capuder je Dantejev *Tambernicch* nadomestil z Javornikom ter pri tem v opombah opozoril na različne možne interpretacije Dantejeve omembe.³³ Problem prevajanja *Tamberniccha* je najbolje rešil Debevec, ki se je odločil za besedo Tabernik in izčrpno opombo. Gradnik, Debeljak in Capuder pa so izbrali manj primerno rešitev, skrivnostno ime so preprosto zamenjali z Javornikom, čeprav je res, da opombe slovenske bralce opozorijo tudi na drugi dve možni interpretaciji tega toponima. Opombe slovenskih prevajalcev so nastale večinoma na osnovi dognanj italijanskih in drugih komentatorjev *Božanske komedije*, saj se slovenski prevajalci niso posebno poglobili v ta problem.

Italijanski komentatorji *Božanske komedije* različno razlagajo obravnavani toponim. Nekateri poudarjajo, da je identifikacija nezanesljiva, in navajajo dve možni rešitvi tega problema, Fruško goro in Javornik. Baccio Ziliotto je podprl tezo o Javorniku in pri tem poudaril, da leži v bližini gore Cerkniško jezero, ki pozimi poledeni. Zanimiv je njegov namig, da bi to jezero lahko istovetili z zaledenelim jezerom *Cocito* in goro *Tambernicch*. Poleg tega pa je Ziliotto opozoril tudi na svojevrsten kraški svet, ki naj bi se zaradi svojih grozljivih in vznemirljivih lepot skladal s prizori devetega peklenskega kroga.³⁴ To gotovo drži, a z malo domišljije lahko precej krajev, ne le Cerkniško jezero z Javornikom, postane idealen scenarij za najgrozljivejši predel Dantejevega *Pekla*.

Furlanski zgodovinar Pier Silverio Leicht je menil, da se *Tambernicch* nanaša na Javornik, čeprav je izrazil presenečenje nad tem, da bi Dante omenil redkim poznano goro. Vzrok za omembo Javornika v deseti tercini naj bi tičal v besedi *Osterlicchi*, ki jo Dante omenja v predhodni tercini. Leicht je menil, da je pesnik ob omenjanju Avstrije zaradi podobnosti imen pomislil tudi na Čedad; Javornik pa naj bi bil tako le asociacija na Čedad.³⁵ V preteklosti je namreč bilo

³² Alighieri, *Božanska komedija*, prev. Debeljak, str. CXV.

³³ Alighieri, *Božanska komedija*, prev. Capuder, str. 197.

³⁴ Ziliotto, *Dante*, str. 11.

³⁵ Leicht, *Nomi stranieri*, str. 113–114.

uveljavljeno mnenje, da mesto Čedad dolguje enega izmed svojih številnih poimenovanj, v tem primeru ime *Civitas Austriae* Avstriji, saj naj bi Rosimunda, vdova langobardskega kralja Luitpranda, ki naj bi bila »avstrijskega« porekla, prepustila meščanom oblast nad mestom. Kasneje se je izkazalo, da je ime označevalo le lego mesta, ki je bilo v frankovskih časih na čelu najvzhodnejše grofije italskega kraljestva in *Civitas Austriae* je dobesedno pomenilo *mesto Vzhoda*. Upoštevati je potrebno, da deveta in deseta tercina vsebujeta kar pet krajevnih imen, ki bralca popeljejo od Dona, ki ga Dante imenuje *Tanaì*, prek Donave (Dantejeva *Danoia*) do Apeninskega polotoka oz. gore *Pietrapane*. Če odmislimo podobni končnici, ki ju imata Javornik in Tambernik, se postavi vprašanje, zakaj bi Dante pri opisovanju tako obsežnega ozemlja pomislil prav na Javornik, saj bi bile ob tem možne res neštete asociacije. Poleg tega je nesmiselno razlagati Dantejeve toponime le na podlagi subjektivnih in domnevnih asociacij, toliko manj v tercini, ki ima posebnost, da skuša pri bralcu vzbuditi predvsem začudenje. Leicht je navedel možnost, da je Dante izvedel za obstoj Javornika preko toskanskih trgovcev iz Čedada.³⁶ To pa ne igra velike vloge, saj gre le za golo in nepotrebno ugibanje. Dante je bil zelo razgledan in je morda vedel za obstoj Javornika, a to v vsakem primeru ne bi dokazalo, da se omemba nanaša prav na to goro. Francesco Dakskobler je opozoril, da bi se morda skrivnosti toponim lahko nanašal na Jalovnik, a gre le za golo ugibanje, saj je ta domneva utemeljena le na dejstvu, da se Jalovnik nahaja v bližini Tolminskih korit,³⁷ kar pa ni dovolj tehten argument.

Tone Perčič meni, da je malo verjetno, da se za Dantejevim *Tamberniccho* skriva Javornik, čeprav ga kot takega interpretirajo že beneške izdaje z začetka 16. stoletja.³⁸ Nekateri italijanski komentatorji opozarjajo na možnost, da se skrivnostni toponim nanaša na goro Tamburo v Apuanskih Alpah. To tezo zagovarja precej italijanskih komentatorjev, med temi tudi Francesco Torraca, ki je tezo o Tamburi utemeljil z dejstvom, da Dante v primeri najprej omeni *Tambernicch* in nato *Pietrapano*, torej najprej višjo goro. Torraca je tako opozoril, da Tambura s svojimi 1890 metri višine presega Panio della Croce, ki meri 1859 metrov. Na ta način je zavrgel tezo o Javorniku, saj ta meri le 1268 metrov. Poleg tega je Pania della Croce gola, medtem ko je Javornik poraščen. Popolnoma smiselna je tudi Torracova trditev, da je pesniška primera z dvema gorama, ki pripadata isti gorski verigi

³⁶ Prav tam.

³⁷ Dakskobler, *Ipotesi*, str. 81–83.

³⁸ Perčič, *Dante*, str. 19, 127–129.

in imata podobne značilnosti in obliko, najprimernejša.³⁹ Poleg tega je Dante skušal pri bralcu vzbuditi s to primero začudenje, in je tako gotovo imel v mislih kako poznano in veličastno goro, med katere bi težko uvrstili Javornik. Veliki pesnik je skrbno izbiral besede in ni ničesar prepuščal naključju. Katera gora se torej skriva za skrivnostnim imenom *Tambornic*? Najverjetneje gora, ki v višino meri vsaj toliko kolikor Pania della Croce, torej je visoka vsaj okrog 1860 metrov. Poleg tega naj bi šlo za vsaj razgledanim poznano goro, saj pesnik gotovo ne bi v pesnitev vključil toponima, ki bralcem ne bi nič pomenil, toliko manj v tercini, ki zahteva neko veličastno goro. Javornik in Fruška gora omenjenih pogojev ne izpolnjujeta. Tudi zaradi stilističnih razlogov je verjetno najbolj smiselno iskati *Tambornic* v gorovju, kateremu pripada Pania della Croce, torej v Apuanskih Alpah, čeprav je težko razložiti njen neitalijanski zven.

Najslavnejši italijanski pesnik in slovensko ozemlje nimata veliko skupnega, a kljub temu lahko nekateri elementi, kot sta Dantejeva omemba Kvarnerja kot vzhodne meje italijanskega ozemlja ter ustno izročilo o Dantejevem bivanju na Tolminskem, igrajo vlogo v slovensko-italijanskih odnosih, saj so žal tudi najbolj bleščeča literarna dela, ki pripadajo evropski dediščini, lahko žrtev političnega manipuliranja.

Časopisni viri

Delo, 1933

L'idea del popolo, 1929.

L'Isonzo, 1929.

Il Piccolo, 1993, 1994.

Literatura in objavljeni viri

Alighieri, Dante: *Božanska komedija. Pekel*. Prevedel, uvod in opombe napisal Andrej Capuder. Maribor: Obzorja, 1972.

Alighieri, Dante: *Božanska komedija. Pekel*. Prevedel, uvod in opombe napisal Tine Debeljak. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1959.

Alighieri, Dante: *La Divina Commedia nuovamente commentata da*

³⁹ Alighieri, *La Divina Commedia*, str. 270–271.

- Francesco Torraca. Roma [etc.]: Società editrice Dante Alighieri, 1951.
- Alighieri, Dante: *Pekel*. Prevedel Alojz Gradnik. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1959.
- Bianchi, Giuseppe: *Del preteso soggiorno di Dante in Udine od in Tolmino durante il patriarcato di Pagano della Torre e documenti per la storia del Friuli dal 1317 al 1332*. Udine: Nuova tipografia di Onofrio Turchetto, 1844.
- Candido, Giovanni: *Commentariorum Aquilejensium libri octo. Venetiis: Alessandro Bindoni, 1521.*
- Czoernig, Carl von: *Gorizia "La Nizza austriaca": il territorio di Gorizia e Gradisca (compresa Aquileia)*. Gorizia: Cassa di risparmio, 1969.
- Čop, Matija: *Pisma in spisi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- Dakskobler, Francesco: Ipotesi sulla presenza di Dante nella Slovenia. *Radovi međunarodnog simpozija. Dante in slavenski svijet. Atti del convegno internazionale. Dante e il mondo slavo, Dubrovnik, 26.–29. X. 1981* (ur. Franjo Čale). Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984, str. 81–83.
- Debevec, Jože: La Divina Commedia. *Dom in svet, XXIII–XXXVIII, 1910–1925.*
- Dolenc, Janez: Gradivo o Dantejevi jami. *Tolminski zbornik, 2. knjiga* (ur. Janez Dolenc). Tolmin: Kulturna skupnost Tolmin, 1975, str. 223–233.
- Il convegno del 18 settembre 1932 a Tolmino. *Memorie storiche foregiuliesi, 27–29, 1931–1933*, str. 395–398.
- Kos, Milko: Dantejevi sledovi med Jugoslovani. *Dante 1321–1931* (ur. Alojzij Res). Ljubljana: Kleinmayr – Bamberg, 1921.
- Koseski, Jovan Vesel: Nebeške komedije (Divina Commedia) Dante Alighierija. Paklo. *Letopis Maticе Slovenske za leto 1878*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1878, str. 79–186.
- Kosler, Peter: *Das Programm der Linken des österreichischen Reichstages mit Rücksicht auf Slovenisch- und Italienisch-Oesterreich*. Wien: Mechitharisten Buchdruckerei, 1849.
- Leicht, Pier Silverio: Nomi stranieri delle città friulane. *Ce fastu?*, 6, 1930, št. 7–8, str. 113–114.
- Marušič, Branko: Divina Commedia v slovenščini. *Primorski čas pretekli. Prispevki za zgodovino Primorske*. Koper: Založba Lipa, 1985.
- Marušič, Branko: Divina Commedia v slovenščini: prevodi Frana Zakrajška. *Goriški knjižničar*, II, 1964, št. 3–4, str. 27–32.
- Marušič, Branko: Tolminska v zgodovinopisju. *Zgodovinski časopis*, 41, 1987, št. 1, str. 27–34.

- Mazzini, Giuseppe: *Politica internazionale* (1871). *Lettere slave con prefazione di Fabrizio Canfora*. Bari: Giuseppe Laterza e figli, 1939.
- Nemec, Neva: Dante Alighieri in slovensko ozemlje. *Primorska srečanja*, XXVIII, 2004, št. 276, str. 45–50.
- Pavšič, Tomaž: Spomeniki in spominske plošče osebam v občinah Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Sežana in Tolmin. *Goriški letnik*, 6, 1979, str. 337–401.
- Perčič, Tone: *Dante pri Slovencih*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Perčič, Tone: Recepcija Danteja v prvi polovici 20. stoletja na Slovenskem. *Slavistična revija*, 39, 1991, št. 1, str. 29–52.
- Pogačnik, Jože: Recepcija Danteja v slovenski književnosti. *Jezik in slovstvo*, XXVII, 1981–1982, št. 7–8, str. 212–217.
- Rebula, Alojz: Evropski moment v Gorici 1921. In memoriam Alojzij Res. *La Mitteleuropa negli anni venti: cultura e società* (ur. Principe Quirino). Gorizia: Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, 1992.
- Rutar, Simon: *Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bolec in Cerkno z njih prirodoznanskim in statističnim opisom*. Gorica: J. Devetak, 1882.
- Štih, Peter: Duh Danteja še vedno blodi po Tolminskem. *Delo*, 6. 11. 1993, št. 258, str. 22.
- Tuma, Henrik: *Pisma: osebnosti in dogodki (1893–1935)* (ur. Branko Marušič). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Trst: Devin, 1994.
- Ziliotto, Baccio: *Dante e la Venezia Giulia*. Rocca S. Casciano: L. Capelli, 1948.

What Dante Alighieri and the Slovenian territory have in common?

Summary

The paper treats some elements that link together the Italian poet Dante Alighieri (1265–1321) and the Slovenian territory. There is still alive the tradition about Dante's sojourn in the castle Tolmin and his visits of the Tolmin Gorge, where the Zadlaška or Dante's Cave is placed. The oral tradition, which is preserved in many varieties, has no historical basis, because it is based on some errors of some historians of Friuli. In the 19th and 20th century the abovementioned tradition

and the Dante's definition of the Gulf of Kvarner as the eastern Italian boundary were exploited by Italian nationalists to demonstrate the Italian character of the Tolmin area and of the Istrian Peninsula. In his poem Dante included the mention of the mountain *Tambernich*, which some researchers identified with numerous mountains, as for example with the mountain Javornik near the Slovenian Lake Cerknica. In spirit of this, it must be very likely identified with the mountain Tambura in the Apuan Alps.